

RECENSIES

NATIONALISME

S.W. Couwenberg, *Nationaliteit en nationalisme. Bron van integratie en desintegratie. Analyse en evaluatie van een complex en omstreden fenomeen.* s'-Gravenhage, Staatsdrukkerij en -Uitgeverij (SDU), 1994, 138 blz., Hfl. 25. ISBN 99-012-06707-3

Na de val van het communisme heeft het verborgen en versluierde nationalisme in Oost-Europa een explosief karakter gekregen. De communistische machthebbers hadden bij voortdoring verklaard, dat dit nationalisme niet meer was dan een 'relict uit het verleden'. Maar niet alleen zij. De Nederlandse minister Van den Broek sprak over 'negentiende-eeuwse sentimenten' en de paus waarschuwde bij zijn bezoek aan Polen voor een 'achterhaald nationalisme'. Niet alleen in Oost-Europa maar ook elders in landen, waar Koerden, Basken, Bretons, Corsicanen, Catalanen enzovoort minderheden vormen, openbaren zich bij deze groepen al jaren een herlevend nationalisme. Men kan dit betreuren of niet, zinvoller is het dit verschijnsel te analyseren en zich er rekenschap van te geven dat wij nog lang niet op weg zijn naar een 'global culture'. Een geslaagde poging tot analyse en evaluatie van dit actuele politieke fenomeen is gedaan door S.W. Couwenberg, hoogleraar staatsrecht aan de Rotterdamse Erasmus-universiteit in zijn studie *Nationaliteit en nationalisme - Bron van integratie en desintegratie*. Couwenberg begint zijn boek met een beschouwing over natievorming en nationalisme, zoals deze na de Franse revolutie gestalte hebben gekregen. Na de val van het 'ancien régime' in 1789 treedt een radicaal-democratische opvatting van het politieke nationaliteitsbeginsel op de voorgrond. In de geest van Rousseau gaat men daarin uit van een natie-staat, waarin regering en regeerden, staat en maatschappij identiek zijn. Hiermee wordt echter tevens de basis gelegd voor de latere ontwikkeling van de totalitaire staat.

In de negentiende eeuw is er sprake van nieuwe tendenties: Naast een emancipatorisch volksnationalisme komt een staatsnationalisme op, dat in dienst staat van nationale integratie en nationale belangen. Dit essentiële verschil tussen twee vormen van nationalisme licht de auteur als volgt toe: "Het nationalisme dat in zijn oorspronkelijke emancipatorische verschijningsvorm in dienst staat van de emancipatie van onderdrukte volken en als zodanig deel uitmaakt van het links-liberale denken wordt in en door dit etnocentrische en exclusivistische staatsnationalisme tot ideologisch instrument van rechtse stromingen die zich primair en in hoofdzaak bekommeren om nationale integratie en expansie en protectie van nationale belangen."

Couwenberg signaleert voorts het feit, dat het Amerikaanse en Nederlandse nationalisme een eigen karakter ontwikkelt met een sterk moralistische inslag en een missionaire oriëntatie. Tegenover de traditionele Europese machtspolitiek introduceert het

Amerikaanse nationalisme een nieuwe, ideologische dimensie in de buitenlandse politiek waarbij erkenning van het nationale zelfbeschikkingsrecht (president Woodrow Wilson !) en erkenning van de mensenrechten een centrale plaats krijgen.

Aan het Nederlandse nationalisme ligt een gevoel van uitverkorenheid als Nederlandse natie ten grondslag dat zijn inspiratie ontleent aan twee bronnen : enerzijds het neo-calvinisme met zijn bekende leuze : 'God, Nederland en Oranje' en anderzijds de burgerlijk-liberale cultuur met haar pretenties van universaliteit. Daaruit ontwikkelt zich evenals in de Verenigde Staten een morele zendingsdrang.

In een beschouwing over het nationalisme in het interbellum wijst Couwenberg op de vorming van nieuwe staten in Oost-Europa na de ondergang van de Oostenrijk-Hongaarse Dubbelmonarchie en het Ottomaanse rijk. Tegelijk ziet men na de Eerste Wereldoorlog de opkomst van moderne, autoritaire staten, waarin het nationalisme een radicale, agressieve vorm krijgt. Deze moderne autoritaire regimes (het Italiaanse fascisme en het Duitse nationaal-socialisme en afgezwakte vormen daarvan in het Spanje van Franco en het Portugal van Salazar) zijn evenals het socialisme een politieke reactie op de problematiek van de burgerlijk-liberale maatschappij. Richt de socialistische kritiek zich op het aan de kaak stellen van bepaalde emancipatorische gebreken van dit samenlevingstype met name de gebrekkige verwezenlijking van het gelijkheidsbeginsel, het moderne autoritarisme keert zich in het bijzonder tegen het gebrek aan eenheid, politieke besluitvaardigheid, orde, gezag en openbare veiligheid.

Tegenover de na-oorlogse gedachte dat nationaliteit en nationalisme een gepasseerd station zijn, wijst Couwenberg op een reeks van na-oorlogse ontwikkelingen waaruit het tegendeel blijkt zoals bijvoorbeeld de internationale erkenning van nationaliteit en nationale zelfbeschikking als universele grondrechten, de nationale bevrijdingsbewegingen in Azië en Afrika, de actualiteit van het nationale vraagstuk in tal van Westeuropese landen en in Canada, de herleving van nieuwe uitingen van staatsnationalisme zowel in Oost en West, zij het jarenlang in de schaduw van het dominerende Oost-West conflict, enzovoort. Hierbij realiseert de auteur zich zeer wel waartoe het nationalisme in zijn extreme vorm (zoals in Oost-Europa) kan leiden.

Men kan van de hoofdredacteur van *Neerlandia* niet anders verwachten dan dat hij ook aandacht besteedt aan het Vlaamse nationalisme. Na zijn kritische evaluatie van het nationalisme vraagt hij zich tenslotte af hoe het nationalisme valt te temmen. Een Europees identiteitsbesef moet ontwikkeld worden als complement van nationale en regionale identiteit. Respect voor de culturele differentiatie in Europa is een essentiële voorwaarde voor het doorzetten van het integratieproces. Europese waarden als individualiteit, rationaliteit, objectiviteit, democratie en sociale solidariteit zijn van wezenlijk belang in de ontwikkeling van een gemeenschappelijke Europese identiteit. De auteur gaat in het slothoofdstuk ook uitvoerig in op de problematiek van de nationale minderhedenbescherming in nationaal en internationaal verband.

Het boek van Couwenberg is een helder geschreven, actueel en veelzijdig werk, waarvan ik slechts enkele aspecten kon belichten.

Peter KRUG